

№ 38 (2025) С. 134–138
National Academy of Fine Arts and Architecture
Collection of Scholarly Works
«Ukrainian Academy of Art»
ISSN 2411–3034
Website: <http://naoma-science.kiev.ua>

УДК 745/749/071/1(477)”19”Саєнко + 745/749.016.4(477)

ORCID ID: 0000-0003-0412-7941

DOI <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2025-38-15>

Олена Майданець-Баргилевич

кандидатка мистецтвознавства, професорка,
професорка кафедри мистецтва текстилю, вишивки та костюма
Київська державна академія декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
majdaneclesia@gmail.com

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА САЄНКА

Анотація. Орнамент із давніх часів є засобом оздоблення в декоративному мистецтві, призначеним для прикрашання кераміки, текстилю, одягу, меблів та архітектурних споруд. **Метою дослідження** є орнаментальні мотиви у творчості Олександра Саєнка – митця монументально-декоративного мистецтва, який вільно оперував знаннями побудови орнаменту й активно використовував їх у декоративних творах (килимах, декоративних тканинах, кераміці, меблях, мозаїці соломою). **Методологія дослідження** полягає у застосуванні мистецтвознавчого підходу до вивчення історичних і художніх особливостей орнаментальних творів О. Саєнка та їхньої композиційної побудови. У статті застосовано різні методи дослідження: порівняння та узагальнювальні теоретичні методи. **Результати дослідження.** Вперше здійснена спроба мистецтвознавчого та стилістичного аналізу орнаментальних композицій О. Саєнка першої половини ХХ століття. Актуальність роботи полягає у важливості утвердження національно-культурної ідентичності в сучасних умовах крізь призму творчості художника, який у своїх творах використовував різноманітні орнаментальні мотиви та композиційні схеми, що перегукуються з традиціями народного мистецтва. Розуміння орнаменту О. Саєнкові прищепив В. Кричевський, який впроваджував орнамент в оформленні інтер'єрів громадських споруд, книжковій графіці, грошових знаках, гербах УНР та ескізах килимів. Аналіз орнаментальних мотивів у творчості О. Саєнка є важливим для студентів закладів освіти. **Висновки.** Матеріали дослідження висвітлюють особливості художніх рішень у творах О. Саєнка та будуть корисні студентам, зокрема декоративного напрямку, які вивчають основи композиції. Творчість О. Саєнка є характерним відображенням інноваційних тенденцій у мистецтві ХХ століття та прикладом формування українського стилю.

Ключові слова: декоративне мистецтво, орнамент, стилізація, інтер'єр, національний стиль.

ORNAMENTAL MOTIVES IN THE WORK OF OLEKSANDR SAYENKO

Olena Maidanets-Bargilevich

PhD in Art Studies, Professor,
Professor at the Department «Art of Textile, Embroidery and Costume»
Mykhailo Boychuk Kyiv State Academy of Decorative and Applied Arts and Design

Abstract. Ornament has been a means of decoration in decorative art since ancient times, intended for decorating various household items, furniture, clothing, textiles, ceramics, and architectural structures. **The purpose** of the study is ornamental motifs in the work of Oleksandr Sayenko, an artist of monumental and decorative art who freely operated with the knowledge of ornament construction and actively used it in decorative works (carpets, decorative fabric, ceramics, furniture, straw mosaics). **The research methodology** consists in applying an art historical approach to the historical and artistic analysis of O. Sayenko's ornamental works, the compositional construction of the works. Various research methods were applied:

comparison, analysis, generalizing theoretical methods. The relevance of the study is important in affirming national and cultural identity in modern conditions through the prism of the work of O. Sayenko, who used various ornamental motifs and compositional schemes in his works that echo the traditions of folk art. The understanding of ornamentation in O. Sayenko was instilled by V. Krychevsky, who introduced ornamentation in the design of the interiors of public buildings, book graphics, banknotes, coats of arms of the UNR, and carpet sketches. The analysis of ornamental motifs in the work of O. Sayenko will be important for students of educational institutions. The scientific novelty lies in the attempt of art historical and stylistic analysis of Sayenko's ornamental compositions of the first half of the twentieth century, which is being carried out for the first time. Conclusions. The results of the study highlight the features of artistic solutions in the works of O. Sayenko and will be useful to students, especially of the decorative direction, who study the basics of composition. The work of O. Sayenko is a characteristic reflection of innovative trends in the art of the 20th century and an example of the formation of the Ukrainian style in art. Key words: decorative art, ornament, stylization, interior, national style.

Постановка проблеми. На початку ХХ ст. О. Саєнко, досліджуючи закони побудови орнаменту та спираючись на давні традиції українського мистецтва, формував національний стиль. У сучасних умовах для навчання митця декоративного мистецтва особливо важливим є осмислення й практичне застосування знань із побудови орнаменту, розуміння невмирущих надбань українського мистецтва та їхнього творчого переосмислення на сучасному витковій історії. Важливо спиратися на досвід попередніх поколінь під час творення сучасних творів декоративного мистецтва, орієнтуватися в найбільш уживаних типах орнаментальних композицій, розуміти принципи їхньої побудови та вміти стилізувати природні мотиви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить. Дослідження орнаменту в декоративному мистецтві не залишалося поза увагою українських мистецтвознавців і науковців: З. Чегусової [1], Т. Кара-Васильєвої [1], В. Павловського [2], В. Ханка [3], Н. Саєнко [4; 5], В. Рубан-Кравченко [6], О. Найдена [7]. Зокрема Т. Кара-Васильєва та З. Чегусова проаналізували особливості розвитку декоративних видів мистецтва на теренах України у ХХ ст., а також етапи становлення українського стилю. Дослідники акцентували увагу на ролі різних видів декоративного мистецтва, що формують естетично-життєвий простір людини та впливають на її емоції, думки й почуття. У розділі «Академія мистецтв України в утвердженні національного відродження» розглянуто творчість О. Саєнка в період активних пошуків національного стилю. В. Рубан-Кравченко дослідила творчість В. Кричевського, у якого навчався О. Саєнко, як одного з провідних архітекторів доби модерну, творця будівлі Полтавського земства та знавця українського орнаменту. Н. Саєнко вивчала творчість визначного українського митця О. Саєнка, який працював над

оформленням інтер'єрів громадських споруд і приватних помешкань, використовуючи твори декоративного мистецтва з орнаментальними композиціями (килими, гобелени, мозаїки солом'яною, декоративні тканини, кераміку, меблі). Вона дійшла висновку, що твори О. Саєнка є характерним відображенням інноваційних тенденцій у мистецтві ХХ століття та прикладом формування українського стилю. О. Найдено досліджував естетичні й семантичні особливості орнаменту українського народного розпису.

Мета статті — на основі аналізу творчості О. Саєнка розкрити особливу мову та ритміку орнаменту, а також типи й принципи побудови композицій.

Виклад основного матеріалу. Звернення до орнаменту на початку ХХ ст. було не випадковим. «Початок століття в Україні ознаменований значним зростанням національної свідомості, увагою до стародавніх пам'яток, захопленням етнографією та народною творчістю як важливим джерелом професійного мистецтва» [1, с. 16]. Мистці цього часу доклали значних зусиль до відродження художніх промислів та утвердження національної самобутності українського орнаменту. Принципові інновації пов'язані з іменем В. Кричевського, який створив цілісний ансамбль будівлі Полтавського земства (1903), що найбільшою мірою виявилось в оформленні інтер'єрів. «Василь Кричевський відвів у своєму проєкті орнаментальному елементові дуже велику роль в українському народному мистецтві... Ці мотиви — творчість самого Кричевського, але вони наскрізь народні в своїй основі. Вони є в будівлі Земства повсюди — в майоліці, в різьбі на дереві, в ковальських виробках, у вітражах. Вони композиційно пов'язані з архітектурою будівлі в одне мистецьке ціле» [2, с. 89]. В. Кричевський переосмислював український орнамент і активно використовував його не лише в оформленні інтер'єрів

громадських споруд, а й у книжковій графіці, на грошових знаках, гербах УНР та в ескізах килимів. О. Сластіон «...вперше теоретично обґрунтував історію українського орнаменту, його еволюцію та використання кращих традицій у народних промислах і в ужитковій мистецтві початку ХХ ст.» [3, с. 41].

З утворенням УАМ у 1917 році педагогами ставилася мета розвивати класичний та монументальний живопис, графіку й декоративні форми мистецтва, зокрема кераміку та текстиль. Саме В. Кричевський очолив у 1922 році майстерню «Організація і обладнання внутрішнього помешкання будинку згідно з вимогами нового побуту», де втілював ідею створення гармонійного та функціонального середовища й приділяв значну увагу розвитку декоративних видів мистецтва, які впроваджував у будинку Полтавського земства.

Оскільки в основі декоративного мистецтва лежать закони побудови, значну увагу приділяли орнаменту як важливому засобу композиції. У 1920-х роках ХХ століття О. Саєнко, навчаючись у В. Кричевського — спочатку в Миргородському художньо-промисловому інституті (1918–1919), а згодом в УАМ (1920–1928), виконував численні вправи, імпровізуючи та стилізуючи орнаменти. «Професор Кричевський вважав, що komponування орнаменту тренує руку, думку та збагачує творчу уяву» [4, с. 49]. «В. Кричевський вчив і основам зображальної грамоти, і розумінню самотності українського мистецтва саме на орнаменті, засвідчує плідотворність його оригінальної методи, бо орнамент, як жоден інший різновид мистецтва, найяскравіше виражає національну специфіку мистецтва і є квінтесенцією його законів» [6, с. 248].

Орнаментальність композицій О. Саєнка можна спостерігати в різних видах мистецтва: килимах, декоративних тканинах, кераміці, мозаїці соломною та меблях. Найбільш улюбленою його технікою була техніка мозаїки соломною, в якій він виконав фриз на тему «Українське село» (1922) з чіткими ознаками декоративної орнаментики. «Мистець, фронтально розгортаючи композицію, зображує сцени побуту, праці, відпочинку селян: хлопчики пасуть коней, селянин молотить жито, жниця працює в полі, рибалка ловить рибу, жінка жене гуси, білокрилий лелека у небі, — усе це дихає поезією, сповнене рухом, дає уявлення про цикли життя, праці на землі» [5, с. 35]. Люди, дерева і тварини перетворюються на певні знаки й символи та гармонійно

формують урочистий ритм. О. Саєнко оперує соломною як графічним матеріалом: інколи покриває великі площини, а іноді обрамляє лише контури зображень, заповнюючи простір всередині гуашшю. Застосовуючи техніку мозаїки соломною, мистець прагне знайти власний стиль і самотню мову, яка виходить із своєрідності матеріалу та народної естетики.

У 1922–1924-му роках О. Саєнко створює серію декоративних тканин і захоплюється технікою вибійки. Важливою художньою характеристикою текстильного твору є орнаментация. Виконуючи композиції до тканин, О. Саєнко використовує рапортний тип композиції, який є найбільш популярним і характерним для малюнка декоративних тканин. Він розробляє різні рослинні і геометричні мотиви, укладаючи їх в рапортну сітку. Особливо часто можна побачити мотив гілки з листям, на якій сидить пташка (іл. 1). О. Саєнко — віртуозний майстер лінії, що плавно переходить з однієї форми в іншу, створюючи вишуканий малюнок.

Іл. 1. О. Саєнко. Осіння казка. Полотно, олія. 490×135. 1978. [Світлина з архіву О. Саєнка]

Мистець розробляє декоративні тканини для одягу, настінних панно, порт'єрні та меблеві тканини, які використовує у власних громадських та житлових інтер'єрах.

У 1929 році О. Саєнко влаштувався на посаду художника-інструктора в «Укртекстильекспорт» і виконав серію композицій для декоративних тканин у техніці вибійки, які мали бути представлені на міжнародних ярмарках. «Виконані у стилі

орнаментального конструктивізму, вибійки мистця позначені сміливими, експресивними ритмами візерунків, пластично винахідливими декоративними елементами, врівноваженістю загальної композиції» [4, с. 118–119]. «В ескізах творця вибіюк, завдяки тонкому відчуттю ним форми і стилю, найдавніші елементи орнаменту набули нового виразу, зумовленого новітньою системою пластики. Вибійки автор використовує у проєктах для декоративного оформлення інтер'єрів (оббивка для меблів, стін, килими-вибійки для диванів, лав, декоративні рушники)» [5, с. 37].

Для оформлення житлових та громадських інтер'єрів О. Саєнко часто створював тематичні килими — «Козак і дівчина» (1921), «Українська старовина» (1922), «Зустріч козака» (1924). Особливою поетичністю вирізняються килими, де він сміливо використовує форми стилізованих дерев і трав та по-своєму зображає тварин (ведмідь, заєць, вівця, коза) і птахів. О. Саєнко часто виконував кілька варіацій на одну тему, наприклад повторював сюжет «Кози під деревом», використовуючи симетричну або асиметричну композицію, різноманітні форми ліній (плавні або ламані) та різний колорит, що складався з багатьох або кількох барв — блакитної, жовтої, брунатної, малинової, чорної та білої. Надихаючись народним мистецтвом, О. Саєнко під час проєктування інтер'єрів розробляє меблі з інкрустацією соломою, у яких втілює композиції на тему «дерево» та «вазон».

Подібний мотив «вазона» був поширений по всій території України в розписах хат, орнаментальних візерунках килимів та рушників. Основна композиційна схема мотиву «вазон» — прямий стовбур із чітко визначеною осьовою лінією та більш-менш вираженою тричастинністю композиційного розподілу мотивних акцентів: основа, середня частина й увінчуючий елемент [7, с. 76]. Проєктуючи меблі (ширми, шафи) О. Саєнко застосовує техніку мозаїки соломою, з якої він створює композиції в різноманітних геометричних формах (трикутник, коло, овал, ромб, прямокутник, квадрат), в які вишукано вписує орнаментальні мотиви — переважно стилізовані зображення птахів, звірів, дерев і квітів. Ці мотиви є напроцуд українськими, позначені сміливими, експресивними ритмами рисунка та гармонійною врівноваженістю.

У Миргородському художньо-промисловому інституті О. Саєнко вивчав орнаменти традиційного керамічного побутового посуду. У творчому доробку митця збереглося багато ескізів тарелів, де він використовував улюблений мотив пташки на гілці, який гарно вписувався в коло. У 1933 році митець працював на посаді художника з оформлення української кераміки в Науково-дослідному інституті мінералогії. Саме тут розкривається його вміння надавати посуду витончених художніх форм, створювати орнаменти, що вражають гармонією ліній і кольорів, а також технічною виваженістю та досконалістю.

Улюбленим орнаментальним мотивом у творчості О. Саєнка було дерево, яке можна побачити в багатьох його творах. Дерева часто вписані в овал і мають власну стилізацію: листя набуває видовженої ромбоподібної або трикутної форми. У творі «Диво-сад» бачимо оригінальну розробку образу дерева з самотнім орнаментальним вирішенням (іл. 2). У цій роботі митцеві вдалося досягти органічної цілісності та емоційної виразності.

Іл. 2. О. Саєнко. Диво-сад. Вовна, ручне ткання. 1977. [Світлина з архіву О. Саєнка]

Висновки і перспективи використання результатів дослідження. Важливим є аналіз орнаментальних композицій О. Саєнка, що може слугувати прикладом творчого переосмислення народного мистецтва та принципів побудови орнаменту.

Результати дослідження розкривають самотність орнаментів художника в різних видах мистецтва — килимарстві, декоративній тканині, кераміці, меблях, мозаїчному наборі соломою. Знання принципів побудови композиції у творах декоративного мистецтва сприятиме створенню студентами власних орнаментальних мотивів у художніх закладах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Кара-Васильєва Т., Чегусова З. *Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю»*. Київ : Либідь, 2005. 280 с. : іл.
2. Павловський В. Василь Григорович Кричевський. Нью-Йорк : Українська Вільна академія наук, 1974. 222 с.
3. Ханко В. *Опанас Слатьон*. Артанія. 1996. № 2. С. 40–42.
4. Саєнко Н. *Олександр Саєнко: до становлення і розвитку українського монументально-декоративного мистецтва ХХ століття : книга-альбом*. Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2003. 560 с.
5. Саєнко Н. *Український стиль в інтер'єрах Олександра Саєнка*. Київ : АДЕФ-Україна, 2024. 120 с. : 204 іл.
6. Рубан-Кравченко В. В. *Кричевські і українська художня культура ХХ століття. Василь Кричевський*. Київ : Криниця, 2004. 704 с. : іл.
7. Найдено О. *Орнамент українського народного розпису / АН УРСР ; Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського*. Київ : Наук. думка, 1989. 136 с.

References

1. Kara-Vasilyeva, T., & Chegusova, Z. (2005). *Dekoratyvne mystetstvo Ukrainy XX stolittia. U poshukakh «velykoho styliu»* [Decorative art of Ukraine of the 20th century. In search of the "great style"]. Lybid [in Ukrainian].
2. Pavlovskiy, V. (1974). *Vasyl Hryhorovych Krychevskiy* [Vasyl Grigorovich Krychevsky]. Ukrainska Vilna akademiia nauk [in Ukrainian].
3. Hanko, V. (1996). *Opanas Slaston* [Afanas Slastyon]. Artaniia [Artania], 2, 40–42 [in Ukrainian].
4. Saienko, N. (2003). *Oleksandr Saienko: do stanovlennia i rozvytku ukrainskoho monumentalno-dekoratyvnoho mystetstva XX stolittia* [Oleksandr Sayenko: to the formation and development of Ukrainian monumental and decorative art of the 20th century] [Knyha-albom]. Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
5. Saienko, N. (2024). *Ukrainskyi styl v interierakh Oleksandra Saienka* [Ukrainian Style in the Interiors of Oleksandr Sayenko]. ADEF-Ukraine [in Ukrainian].
6. Ruban-Kravchenko, V. V. (2004). *Krychevski i ukrainska khudozhnia kultura XX stolittia. Vasyl Krychevskiy* [Krychevsky and Ukrainian artistic culture of the 20th century. Vasyl Krychevsky]. Krynytsia [in Ukrainian].
7. Naiden, O. (1989). *Ornament ukrainskoho narodnoho rozpyssu* [Ornament of Ukrainian folk painting]. Naukova dumka [in Ukrainian].

Подано до редакції 11.11.2025

Статтю прийнято 19.12.2025

Опубліковано 31.12.2025